

РИСТА МИХАЈЛОВИЋ

Сећање на окружну конференцију КПЈ у Ваљеву 1939. године

Када су ми другови затражили да напишем нешто од својих сећања на развитак радничког покрета у ваљевском крају, посебно о развоју, организованости и утицају Комунистичке партије, определио сам се да кажем нешто више о изборној конференцији партијске организације ваљевског округа, чија је садржина била оцена политичке ситуације, стања организације Комунистичке партије, њене идејно-политичке организованости и утицаја, као и избор новог Окружног комитета и делегата за покрајинску конференцију Комунистичке партије Србије.

Окружна изборна конференција, одржана крајем 1939. године има посебан значај за даљи развитак Партије и радничког покрета ваљевског краја, јер је то период врло велике активности и борбе за сређивање, пре свега, стања у партијским форумима и организацијама.

У то време у саставу Окружног комитета била су среска поверенства и срески комитети тадашњих срезова: колубарског са седиштем у Мионици, качерског са седиштем у Љигу, тамнавског са седиштем у Убу, посавског са седиштем у Обреновцу, колубарског са седиштем у Лазаревцу, посаво-тамнавског са седиштем у Коцељеву и подгорског са седиштем у Каменици. Ови срезови сем колубарског са седиштем у Лазаревцу сачињавали су тадашњи округ ваљевски и на том терену је деловао и политички радио Окружни комитет. На целом подручју постојале су 22 партијске ћелије са укупно 60 комуниста, затим 30 кандидата за чланове Партије и око 60 чланова СКОЈ-а. У Ваљеву су постојале 4 партијске ћелије, у Лазаревцу 3, у Обреновцу 3, у Осечени 1, у Убу 4, у Мионици 4 и у Љигу 3.

Поред тога, Окружни комитет на директној вези држао је партијску организацију гарнизона Петог пука, а такође на личној вези још један број комуниста у војсци; затим Жикицу Јовановића

— Шпанца, који је био у Шпанији, и комунисту возовођу Зуровца из Лајковца, преко кога се одржавала веза и организовала техника Окружног комитета.

У време одржавања конференције, функцију Окружног комитета, чији избор није било могуће раније спровести, вршило је изабрано Поверенство окружног комитета. Циљ Поверенства био је да изврши припреме за избор Окружног комитета. У саставу окружног поверенства били су следећи другови: др Милош Пантић, секретар, Обрен Николић, организациони секретар, а чланови Драгојло Дудић, Миле Милатовић, Сава Станишић, Милан Китановић, Влада Аксентијевић, Сретен Читаковић и Риста Михајловић.

Партијска конференција је одржана у стану др Милоша Пантића у Ваљеву.

Поред чланова окружног поверенства, конференцији су присуствовали изабрани делегати среских поверенстава, односно партијских организација: из Љига Сретен Читаковић и Сава Керковић, секретар Среског комитета Љиг; Жика Бук у име организације Лазаревца; Влада Аксентијевић и Милан Албанта, секретар Среског комитета Обреновац; из Уба Милан Миловановић и Андрија Мазинанин; из Мионице Тиха Марић; и Миливоје Радосављевић, члан Окружног комитета СКОЈ-а. Као делегати ПК присуствовали су Вукица Митровић и Радоје Дакић, чланови Покрајинског комитета из Београда.

У рефератима и у дискусији на конференцији дата је врло позитивна оцена како о раду Окружног поверенства, тако и партијске организације. Оваква оцена значајна је тим пре што је у ваљевској партијској организацији претходила провала и хапшење најистакнутијих комуниста револуционара ваљевског краја, као што су др Милош Пантић, Драгојло Дудић, Миле Милатовић, Обрен Николић и други, која је имала свог одраза и на рад партијске организације у периоду од 1937 — 1938. године. Међутим, та је криза релативно брзо преброђена, захваљујући пре свега добром држању похапшених другова пред полицијом. Само суђење у ваљевском Окружном суду, опет захваљујући држању похапшених другова, претворено је у јавну манифестацију која је свестрано искоришћена за раскринкавање политике бившег југословенског режима. Кажем, период после пуштања из затвора тих другова, који су се активно укључили био је веома значајан за Партију. Морам да истакнем у том револуционарном периоду и развоју Комунистичке партије, која је имала и својих плима и осека — релативно врло брзо организационо сређивање, тако да можемо рећи да је пред одржавање конференције организација Комунистичке партије како у самом Ваљеву, тако и у ваљевском округу, израсла у чврсту, идејно-политички јединствену организацију, сређену, бројчано повећану пријемом нових чланова и кандидата Партије, и стварањем организације СКОЈ-а и утицајем на средњошколску, радничку и сеоску омладину. Истичем још да је при Окружном поверенству постојала комисија за рад са

женама и да су организованост и акције жена биле врло запажене, нарочито у Ваљеву.

То је била и политичка оцена — дата у реферату на окружној конференцији — о стању у организацији Комунистичке партије, јер су комунисти својим идејно-политичким и револуционарним радом, а нарочито личним примером доста учинили да порасте углед и утицај Комунистичке партије првенствено у редовима радничке класе и на селу.

На конференцији је такође посебно истицано и дато је једно од најзначајнијих места активности организације Комунистичке партије у Синдикату.

У синдикалном покрету, нарочито у Ваљеву, био је у том периоду релативно осетан утицај социјал-демократа. Ово тим више што је из овог краја један од познатих функционера Социјал-демократске партије и Синдиката, Лука Павићевић и други, тако да је Комунистичка партија после упорне борбе остварила велики утицај у Синдикату (месном и струковном већу, подружницама). Комунисти су били иницијатори штрајкачких акција и других политичких манифестација (као што су прославе Првог маја), а нарочито на плану побољшања животног стандарда, повећања надница, скраћивања радног времена. У том периоду имамо масован штрајкашки покрет за склапање колективних уговора. Штрајкашки покрет 1939. и 1940. године био је масован, револуционаран и под директним утицајем комуниста. У Ваљеву, а и у другим местима, није било синдикалне подружнице која није водила штрајкове. Ови штрајкови су редовно били праћени малтретирањем и хапшењем штрајкача од стране полиције и другим репресивним мерама од стране послодаваца и других.

У политичким акцијама нарочито је била масовна акција против скупоће, као и против нарастања опасности од фашизма. У свим тим акцијама чланови Окружног поверенства и други комунисти су јавно иступали на конференцијама и зборовима.

Мислим да је вредно истаћи велику иницијативу Окружног поверенства, касније Окружног комитета, среских поверенстава и среских комитета за повезивање са опозиционим демократским покретом у заједничком иступању на економским и политичким акцијама, и на изборима, где је такође оствариван велики утицај Комунистичке партије. Врло успешно се остваривала сарадња нарочито са појединцима који су представљали одређене политичке партије и покрете, као што је покрет земљорадничке странке, и то у личностима, на пример, Животе Бермановића у Ваљеву, др Радоја Мијушковића и адвоката Радована Мијушковића на Убу и другим познатим демократски настројеним представницима политичких странака, што је све заједно давало ширину политичкој оријентацији и политичком раду.

Значајно је забележити, у тој целокупној активности, политичке акције које су биле резултат добре организованости и оријентације Комунистичке партије ваљевског краја. У масовним штрајкачким акцијама треба посебно истаћи штрајкове грађевинских рад-

ника и радника фабрике „Вистад“, у оквиру овог другог и генерални штрајк у Ваљеву који је трајао 24 сата, кад се мање-више солидарисала не само радничка класа него и опште демократско јавно мњење.

Штрајк грађевинских радника имао је и политички карактер и био снажна манифестација снаге радничког покрета и Комунистичке партије, која је поред економских акција, изражавала организован протест, на ширем плану, против тадашњих режима Југославије и курса фашизације земље. То је био снажан антифашистички покрет. У штрајку су погинули грађевински радници Шпољарић и Томић. Сећам се да је тада у Ваљеву, поред локалне полиције, учествовала и београдска полиција са Вујковићем и другим познатим београдским агентима на челу.

Треба такође истаћи да су окружној партијској конференцији претходили врло значајни састанци свих партијских ћелија, на којима је вршена политичка анализа стања и идејно-организационе способности комуниста. На тим састанцима имали смо врло често велику помоћ Покрајинског комитета, која се и касније наставила, као што је била помоћ Спасеније Цане Бабовић, Вукице Митровић, Петра Стамболића, Светозара Вукмановића — Темпа и других.

У том периоду доста се учинило на сређивању и успостављању сигурнијих веза и канала са Покрајинским комитетом, а нарочито нам је добро функционисала партијска техника.

Поред илегалних материјала које смо добијали, умножавали и растурали — прогласи Централног комитета, Покрајинског комитета, часопис „Комунист“, лист „Пролетер“, летци итд. — наша техника је такође издавала, повремено, летке који су растурани међу члановима и симпатизерима Партије. Ти материјали су дељени и радницима, нарочито радницима у фабрикама. Сећам се да су прогласи и летци ношени у фабрику „Вистад“ да су их радници врло радо узимали и давали другима, читали и чували конспиративност материјала од полиције. Међутим, и поред конспирације, полиција је дошла до прогласа и летака због неопрезности комунисте електричарског радника друга Пере. Код њега је нађено 20 прогласа Централног комитета Комунистичке партије Југославије, као и један број летака Покрајинског комитета и он је ухапшен. Такође су због тих летака ухапшени Милан Албанта; члан Среског комитета у Обреновцу и Војкан Лукић у Коцељеву. Међутим, хапшења се нису проширила, јер нико није био одан.

За прорађивање илегалног материјала били су организовани и кружоци. У Ваљеву је радило десетак кружока. У фабрици „Вистад“ су постојала три кружока на којима су, поред комуниста, окупљани радници симпатизери Партије, део омладине и чланови СКОЈ-а. За рад кружока били су задужени уздигнутији комунисти, који су теоретски уздизали и водили комунисте и симпатизере. Сећам се да су поједине кружоке директно држали друг Љупчо Арсов, који се тада налазио у Ваљеву, др Милош Пантић, Миле Милатовић, Сава Станишић и други.

Партија је прилично развила и разноврсне легалне форме рада: у Радничком културно-уметничком друштву „Абрашевић“, у Радничком спортском клубу „Будућност“ као и у сличним радничким друштвима у среским местима Лазаревцу, Убу итд.

Истакао бих један од примера тако масовног политичког рада кад је на састанку на Пећини у Ваљеву говорио Светозар Вукмановић — Темпо о спољној и унутрашњој политици, о борби радничке класе, са посебним освртом на платформу борбе комунистичке партије Југославије.

У припремама конференције било је доста дискусије и критике на економски положај и политичко стање на селу, истицано је да битицај Комунистичке партије и радничке класе требало објективно да буде снажнији и јачи, како у стварању партијских организација, тако и на ширем плану, у стварању и развијању савеза радничке класе и сељаштва. Мислим да су те анализе и оцене, као и закључци конференције доста помогли да се партијске организације брже и шире оријентишу и да врше политички утицај на селу. Нарочито је указано на расположење сељака, који су изражавали своју солидарност са штрајкачким покретом и акцијама радничке класе. Сељаци су ту своју солидарност испољавали и кроз то што су материјално помагали штрајкачке покрете дајући животне намирнице и друга материјална средства.

У тој општој политичкој ситуацији у Ваљеву треба напоменути да су били присутни четнички и њотићевски покрет, и да се покушало са организовањем ЈУГОРАС-а. Ти покрети су били изразито профашистички оријентисани као такви су политички деловали, па је управо отворена борба против њих изоштравала и класни карактер Комунистичке партије која је кроз своја организована сукобљавања указивала на суштину фашистичке идеологије и на тај начин имала могућност да на плану антифашистичког расположења и борбе управо изграђује свој утицај.

Сва ова питања и проблеми били су садржани у оба реферата на конференцији, у реферату о политичкој оцени стања и у реферату о стању у организацијама Комунистичке партије. Нарочито је доста било врло отворене, комунистичке, критике и самокритике; изношене су слабости, као што је секташтво у пријему нових чланова, нарочито омладине, радника и сељака; затим о неким опортунистичким ставовима на питању ширих масовних политичких акција, недовољне одговорности у оријентацији према селу, нарочито у појединим регионима. Све је то утицало да се изврши даљи покрет и оријентација у активности партијске организације.

На окружној конференцији су на демократски начин, гласањем путем листића, изабрани чланови Окружног комитета и делегати за покрајинску конференцију Комунистичке партије Србије. Мислим да су тај демократски начин избора и отворена дискусија у партијским ћелијама, у среским поверенствима и среским комитетима, унели у Партију једну, да тако кажем, нову климу, нарочито против ускости, секташтва, опортунизма у ужем смислу ћелијског

живота, а што се касније и одразило на бољи и организованији рад како у партијским организацијама, тако и на ширим политичким акцијама. И због свега тога сматрам да ова конференција, има изванредан значај за даљи развој револуционарног радничког покрета ваљевског краја.

Илустроваћу са два три примера како су се одразили закључци окружне конференције..

Једно од значајних места у закључцима окружне конференције било је управо да Комунистичка партија и комунисти треба да искористе све могућности на ширем плану повезивања и акција са свим демократским и антифашистички расположеним снагама и да треба још јаче и отвореније иступати против курса фашизације и уопште опасности од фашизма.

То је имало својих резултата у том смислу што се у 1940. години Комунистичка партија стварно повезивала на најширем плану са демократским политичким партијама и појединцима итд. У низу тих антифашистичких манифестација комунисти су били и на челу демонстрација, зборова, конференција и других акција и умели су и све више били способни да у све те акције уносе утицај Партије.

У сељачком покрету, у политичким акцијама, нарочито пред изборе и у току избора врло умесно су коришћене легалне форме политичких акција које су спровођене заједно са левим крилом Земљорадничке странке, као и неким представницима демократске странке, који су били антифашистички расположени. Где год смо имали услова, ми смо кандидовали за изборе познате комунисте. Тако на петемајским изборима били су кандидовани у Тамнави комуниста сељак Милан Ивановић и опанчарски радник Чеда Тодоровић, у Ваљеву Драгојло Дудић и у Обреновцу Пулајац.

У формирању Странке радног народа и у стварању окружних и сеоских иницијативних одбора Странка радног народа је била легална, што је искоришћавано за рад са људима на селу, а такође и у акцијама. Међутим, Странка радног народа је врло брзо забрањена, али су везе, упоришта и утицаји остали, које је Партија одржавала и развијала у даљем свом политичком раду на селу.

Ово акционо јединство свих антифашистичких, демократских снага, које су се организовале на територији ваљевског округа, било је више пута оштро осуђивано од стране грађанских политичких врхова. На пример, на Убу је држан састанак истакнутих политичких лидера левог крила Земљорадничке странке, на који је био позван и Драгољуб Јовановић, а на иницијативу Радована и Радоја Мијушковића, посланичких кандидата на листи Земљорадничке странке, били су позвани комунисти др Милош Пантић, Драгољуб Дудић и ја. Пошто је Драгољуб Јовановић нешто закаснио, а разговор је већ био почео, он је, када је дошао на састанак, поставио услов и отворено тражио да комунисти напусте састанак, јер он није за такав споразум. Нас је Радоје Мијушковић на један врло фини начин замолио да напустимо седницу, а после нам је рекао да је Драгољуб Јовановић оштро критиковао наше заједничке акције. После заврше-

ног састанка и одласка Драгољуба Јовановића, нама су се и Радоје и Радован извињавали и казали да они не деле мишљење и расположење Драгољуба Јовановића и ми смо и даље наставили са заједничким акцијама. Радоје Мијушковић је 1941. године отишао у партизане и био је шеф централне болнице при Врховном штабу и као такав је погинуо, а Радован Мијушковић је био цело време учесник народноослободилачког рата.

Кроз ово сам хтео да кажем да је Партија имала правилан курс у стварању акционог јединства на терену, а ово је имало и свог великог одраза 1941. године када је сељаштво тамнавског среза масовно приступило НОП-у и активно се борило у току народноослободилачке борбе. Од 1500 учесника, око 400 је погинуло или отерано у немачке логоре (Норвешку).

Такође је било примедба на политички рад и утицај на радничку и средњошколску омладину. Та критика слабости, истакнутих у реферату и у дискусији, и конкретни закључци на окружној конференцији појачали су утицај на радничку и средњошколску омладину. То најбоље илуструју примери низа акција средњошколске омладине, а нарочито на масовнијем укључивању у организацију СКОЈ-а и учешћу у свим политичким акцијама које је организовала Комунистичка партија. Врло је значајан, у том периоду, штрајк ученика Средње пољопривредне школе, где су организатори били углавном комунисти, пошто смо имали партијску ћелију, организацију СКОЈ-а и шири политички актив ученика те школе. Штрајк је завршен, али уз прихватање одређених услова постављених у току самог штрајка.

На конференцији је изабран нови Окружни комитет у саставу: др Милош Пантић, Миливоје Радосављевић, Миле Милатовић, Сретен Читаковић, Милан Китановић, Риста Михајловић, Тихомир Марић и Драгојло Дудић. За секретара је изабран Милош Пантић, а после краћег времена заменио га је Филип — Фића Кљајић.

За делегате на покрајинској конференцији изабрани су др Милош Пантић, Драгојло Дудић и Риста Михајловић. На покрајинској конференцији за чланове Покрајинског комитета КПЈ за Србију изабрани су Милош Пантић и Драгојло Дудић.

За даљи развој радничког покрета и КПЈ у ваљевском крају од значаја је долазак већег броја индустријских радника који се запошљавају у фабрици „Вистад“ (данас „Крушик“), међу којима је и један број комуниста, револуционара. Међу њима су Богдан Радан, Нећа Караичић, Јуре Сарић, Обрад Стефановић, Рата Васиљевић, Геза Тиквицки, Билић и други.

После окружне партијске конференције у Ваљеву долазе Филип Фића Кљајић (који је изабран за секретара Окружног комитета), Милосав Милосављевић, Милка Минић, а крајем 1940. године на нашем терену инструктор Покрајинског комитета КПЈ је Милош Минић. Они су унели ново освежење и њихов долазак је од великог значаја за даљи развој КПЈ и радничког покрета у ваљевском крају.